

Сухомлинов О. «Тутешні» як основна категорія етнокультурної моделі повісті Леопольда Бучковського «Вертепи» // Актуальні проблеми іноземної філології : лінгвістика та літературознавство : міжвуз. зб. наук. ст. ; гол. ред. В.А. Зарва. – Бердянськ : БДПУ, 2012. – Вип. VII. – С. 166 – 173.

Сухомлинов О.М.,
докторант,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД У ТВОРЧОСТІ ЛЕОПОЛЬДА БУЧКОВСЬКОГО

Розглядаючи творчу спадщину Леопольда Бучковського треба чітко розуміти, що автору «Вертепів» довелося пережити найгірше, що могло статися з людиною, яка так захоплювалась барвами та потужністю життя. Світ митця, який сприймався ним як багатонаціональна мозаїка й якому він надавав власних сенсів, зазнав цілковитого знищення. Генрик Береза про це писав так: «Тотальна руйнація знищила світ селян з Дольнощенської та Засереття, зруйнувала мікркосмос євреїв з міста. Світ Бучковського був єдністю, по відношенню до якої смерть не може бути поділеною на окремі сегменти. Смерть уторглась у світ Бучковського й підірвала його основи, бо це була смерть, що суперечила самій натурі. Смерть і гвалтування прав життя мали зустріти й зустріли супротив. А опір проти смерті та гвалту зробив неминущим саму смерть і гвалт» [2, 29].

Відомо, що у Бучковського авторська модель світу вибудовується навколо поняття «життя – екзистенція», яке попри свою реальність і об'єктивність має суто індивідуальне розуміння та залишається неоднозначним й абстрактним. Можливо саме тому З. Тшішка називає письменника «прибічником феноменологічного екзистенціалізму» [17, 163]. Автор намагається відтворити ворожість, хаос і анархію людської екзистенції, збудувати художній світ, який протиставляється лінійному світосприйняттю, через це деякі дослідники часто називають його твори позбавленими ладу й інтелектуалізму [15, 93-94].

Варто згадати, що творчість Леопольда Бучковського викликала та продовжує викликати різні, іноді суперечливі й різко негативні відгуки критики. Деякі дослідники закидають авторові відсутність естетичних і пізнавальних цінностей, інші намагаються відшукати певні засади креації художнього світу й таким чином, можливо частково, зрозуміти його твори, треті – відверто визнають, що творчість Бучковського не піддається раціональному впорядкуванню й інтерпретації за допомогою існуючого

дослідницького інструментарію, загальнозживаних понять і способів аналітичного аналізу. Незважаючи на таку неоднозначну оцінку, читаючи тексти автора «Вертепів», «відчувається значимість і незвичайність його творів» [Пор. 1].

Щодо критично-літературної поліфонії творчості Бучковського Станіслав Буркот однозначно стверджує: «такого типу реакції з боку критики зазвичай супроводжують твори, у яких свідомо, навіть програмно руйнуються панівні літературні концепції та способи комунікації творця й читача, тобто авангардні твори» [6, 188]. У зв'язку з цим треба згадати, що принципи літературної гри, наявної вже у «Вертепах», будуть змінюватись у кожному наступному творі автора на рівні стиля й структурних рішень. Дедалі експериментаторські тенденції поглиблюватимуться й посилюватимуться: «Чорний потік», «Доричний кружганок»¹, «Перша пишність», «Краса на часі», «Купання в Люкка» тощо, є черговими фазами великого послідовного індивідуального експерименту.

Твори Бучковського є запереченням традиційних засад письменництва, його творчість можна визначити, як «естетику хаосу» [13, 16].

Проте, треба пам'ятати, що Бучковський був не тільки письменником, але й художником і різьбярем, захоплювався музикою, що, безперечно, вплинуло на його засади сприйняття й відтворення світу. Митець був «ворогом конвенціонального мистецтва», а його твори – виразом протистояння концептуальній белетристиці [17, 15].

Зважаючи на складність перцепції творчості Л. Бучковського та суперечливі рецензії на його прозу, особливо цінними стають монографічні дослідження польських і вітчизняних учених: З. Тшішки [17], М. Індик [9], А. Карпович [11], С. Бурили [7], Т. Блажеєвського [3], а також О. Веретюк [19] та Т. Довжок [20], де проаналізовано деякі аспекти письменництва автора «Живої прози».

Життєвий шлях, а особливо дитинство й молодість письменника, є яскравим свідченням неординарності цієї творчої особистості, яка «жила у світі створеному самим собою», а у мистецтві «виражала свою незгоду художніми методами та способами характерними тільки йому» [17, 5].

Леопольд Бучковський народився 15 листопада 1905 року в місцевості Накваша неподалік Бродів. Його батько-столяр, колишній управляючий поміщицьким маєтком, був всебічно розвиненою й особистістю та надзвичайно активною людиною, здібності та характер якого успадкував майбутній письменник. У силу низки обставин, у тому числі смерть батька Томаша та небажання самого молодого Леопольда погодитись суворістю й засадами реального життя, не дозволили йому отримати повної та системної освіти. Бучковський переривав навчання у загальній школі, у гімназії у Бродах, у технічній школі у Бельську-Бялій, в

---

¹ Польськ. „Dorycki kruzganek”. Зустрічається переклад з польської: «Дорійська галерея» та «Доричний кружганок».

Академії мистецтв у Варшаві він провчився лише п'ять семестрів, після чого повернувся до рідного села. Дослідники вбачають у цьому роздвоєність митця між «лініями і словами» [8, 139]. У Накваші Л. Бучковський вдосконалює свої різьбярські й художні здібності, активно займається організацією самодіяльних театрів, а у віці тридцяти років, за намовою самого Болеслава Лесьмяна, розпочинає роботу над «Вертепами».

Тут варто згадати, що до письменницького ремесла невгамовного Леопольда призвичаював його брат Мар'ян Рут-Бучковський, який ще у 1933 році, маючи двадцять шість років, опублікував дуже популярний на той час роман «Трагічне покоління». Незважаючи на це, Мар'ян не розумів складного й філософського стилю брата.

У середині двадцятих років митець дебютує водночас як поет і літограф. Ці два таланти, літературний і художній, Бучковський майстерно поєднає у збірці оповідань «Молодий поет в замку», де зроблені пером малюнки становитимуть не стільки ілюстрації, скільки складову нарації.

Події 1939 року поклали край «екзистенції цілком вільної людини», письменник був змушений рахуватись з реаліями та жити згідно з засадами тоталітарної системи. Бучковський брав активну участь у вересневій кампанії, потім перебував у Львові та Надкваші, де разом з родиною пережив напад українських націоналістичних формувань, під час якого загинуло двоє його братів. У 1944 році вступив до лав польської самооборони, а пізніше родина була змушена покинути рідні терени, переїжджаючи до Варшави. Письменник був також солдатом Армії крайової та учасником Варшавського повстання.

Жахіття Другої світової війни назавжди занурили Леопольда Бучковського у «дезінтеграційний страх», який відтепер визначав авторське світосприйняття. Письменник уважав, що «нещастя полягає в тому, що маже все моє життя минало у страшні часи. У якійсь кошмарній між-епосі. Нещастям може бути проживання в якійсь дурнуватій, неавтентичній місцині, ані це село, ані місто. Проте це можна стерпіти, з цим можна погодитись, але коли мусиш жити у хворі часи – це пекло. Мало того, протягом цілого життя наді мною кружляв якийсь жахливий фатум. Більшість моєї життєвої енергії витрачалось на те, щоб зберегти, врятувати життя; щоб з поля битви та згарищ вийти цілим, звичайно вийти живим» [5, 208].

Цитований уже З. Тшішка наголошує, що все те, що залишилось від колишнього світу, письменник намагатиметься воскресити завдяки пам'яті [17, 24]. Проте нам здається, що Бучковський радше робить спробу відтворити на сторінках своєї прози, у художньому просторі творів, збережений у пам'яті світ малої вітчизни, багатокультурного польсько-українського пограниччя.

«Чорний потік» (1954) Бучковського був першою ланкою цілого ланцюга книг, які сам автор називав «документами». У будь-якому разі, прозу письменника можна вважати «архівом» матеріалів, які є продуктом пам'яті та авторського уявлення, доказом чого є «Доричний кружганок»

(1957), «Перша пишність» (1966), його книги-есе «Все є діалог» (1984), «Жива проза» (1986), «Живі діалоги» (1989) тощо. У «Чорному потоці» Л. Бучковський укладає в уста Лейта наступне речення: «Це все треба запам'ятати (...) навіть якщо воно пливло б маленькими струмками (струмки як алегорія пам'яті. Прим. О.С.). Не дати по собі ходити, не дати себе вбити, не піддатись вошам і голоду» [191].

Барбара Казімерчик називає творчість Бучковського «писаною річкою Геракліта», що охоплює водні простори Серету, Бугу, Ікви Гориня, де «побачили світ очі майбутнього митця» [12, 12], тобто простори малої вітчизни. Якщо у «Вертепах» представлена відносно цілісна картина зниклого світу, то у наступних творах він з'являтиметься фрагментарно, на мозаїково-калейдоскопічній засаді прози цього автора.

Серед літературознавців поширена думка про те, що творчість Бучковського пов'язана з проблематикою Другої світової війни та знищенням Кресів Другої Речі Посполитої, проте, це твердження є правильним щодо його ранньої прози. Якщо проаналізувати пізніші твори, серед іншого «Своєчасну красу» (1970) та «Камінь у пелюшках» (1978), то тут «воєнний досвід подається більш узагальнено, Бучковського інтересує тут тільки феноменологія війни» [Пор. 14].

Завдяки уявним поверненням до малої вітчизна автор стає одним з творців так званої літератури Кресів. Скажімо, якщо у свідомості сучасних поляків Кременець асоціюється з Юліушем Словацьким, Дрогобич – з Бруно Шульцем, а останнім часом і з Анджеєм Хцюком, то завдяки «Доричному кружганку» Броди ототожнюються з постаттю Леопольда Бучковського. Багатокультурний простір тих земель, де жили поляки, українці, євреї, вірмени, австрійці, став для письменника тим невичерпним джерелом, що збуджувало його творчу уяву. В інтерв'ю одному з літературних критиків, до речі, автор усе своє життя намагався обмежити контакти з журналістами й істориками літератури, підозрюючи оточення у співпраці зі спецслужбами Польської Народної Республіки [18, 213], письменник визнає, що «виріс наче рослина» з кресової та української говірки [16, 351].

Щодо мови творів розглядуваного автора Єжи Стемповський писав: «Уже на перших сторінках привертає до себе увагу особлива мова Бучковського, зрозуміла до кінця тільки у Бродах і Радзівіллові. Автор майстерно послуговується нею. Достатньо вкласти в уста своїй постаті кілька слів і це вже її повністю характеризує, робить живою. Незважаючи на, здавалося б, новизну в літературі, це стара ягеллонська мова. Більш-менш так розмовляла половина колишньої Речі Посполитої та майже чверть міжвоєнної Польщі. Давня Річ Посполита, де мішалися мови та наріччя кількох народів, була сільською республікою» [10, 127].

Вплив полікультурного оточення, особливо русинів-українців, був беззаперечним і надзвичайно інтенсивним. У статті «Про Леопольда Бучковського – замість некрологу» Рената Горчинська задує: «По дорозі до школи (Бучковський – прим. О.С.) зустрів русинів: післярів, набожних

жебраків, пастухів, які чудово оповідали легенди й перекази. Коли він був молодю людиною, то часто їздив до млина, щоб послухати, як місцеві хлопці розповідали собі правдиві історії про битви, криваві події, про чарівниць і чортів. Багато цих історій він записував, нажаль вони пропали під час війни. Проте Бучковський мусив їх запам'ятати, бо саме вони становлять матеріал для багатьох його книжок» [8, 140]. До речі, бабуся автора «Вертепів» була з походження вірменкою, про яку Л. Бучковський згадує, як про надзвичайного оповідача й знавця місцевої, «тутешньої» культури.

Зв'язок письменника з галицьким Поділлям залишався міцним протягом усього життя, проте, історична пам'ять про малу вітчизну була далекою від ідилічного образу «країни дитячих літ». Кресовий часопростір творів Бучковського був, за його словами, результатом «занурення від десятого року життя й до сьогодні у війни, сутички, напади, пограбування, підпали, пожари, знищення, смерть» [16, 248]. Звідси виникає перший парадокс письменництва автора «Чорного потоку», а саме – пам'ятання та збереження минувшини на сторінках творів, що стало ритуалом, спрямованим проти смерті. Авторське минуле має обличчя жахливого та безглузлого масового вбивства, саме звідти лунають голоси жертв, нестримно людський ллється плач [8, 141].

Аналізуючи весь творчий доробок Леопольда Бучковського можемо стверджувати, що, незважаючи на різноплановість його прози, художній світ творів має незмінне начало, що сформувалось у подільській Накваші – малій вітчизні автора. Завдяки сформованій на Кресах перцепції світу, Бучковський створював універсальні моделі, у центрі яких може знаходитись будь-яка людина, незалежно від національності, віросповідання чи приналежності до культурної традиції. Саме через цей універсалізм його прозу можна сміливо ставити в один ряд з творами Джойса, Кафки чи Фолкнера [17, 19].

Література

1. Barańczak S. W kręgu zagadnień recepcji twórczości nowatorskiej / Stanisław Barańczak. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1971. – 240 s.
2. Bereza H. Można powinowaty / Henryk Bereza // Związki naturalne. – Warszawa, 1978. – 156 s.
3. Błażejowski T. Przemoc świata : pisarstwo Leopolda Buczkowskiego / Tadeusz Błażejowski. – Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2005. – 159 s.
4. Buczkowski L. Czarny Potok / Leopold Buczkowski. – Kraków, 1979. – 242 s.
5. Buczkowski L. Koszmarna międzyepoka / Leopold Buczkowski // Kresy. – 1994. – nr 32. – S. 208 - 211.

6. Burkot S. Leopold Buczkowski / Stanisław Burkot // Proza powojenna 1945 – 1980. – Warszawa : Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1984. – S. 188 – 201.
7. Buryła S. Prawda mitu i literatury: o pisarstwie Tadeusza Borowskiego i Leopolda Buczkowskiego / Sławomir Buryła. – Kraków : Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych "Universitas", 2003. – 335 s.
8. Gorczyńska R. O Leopoldzie Buczkowskim – zamiast nekrologu / Renata Gorczyńska // Kultura. – Paryż, 1989. – nr 10. – 138 – 144 s.
9. Indyk M. Granice spójności narracji. Proza Leopolda Buczkowskiego / Maria Indyk. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987. – 136 s.
10. Stempowski J. Klimat życia i klimat literatury / Jerzy Stempowski. – Warszawa : Czytelnik. – 1988. – 348 s.
11. Karpowicz A. Kolaż: awangardowy gest kreacji: Themerson, Buczkowski, Białoszewski / Agnieszka Karpowicz. – Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2007. – 332 s.
12. Kazimierczyk B. Heraklitejskie pisanie (O twórczości Leopolda Buczkowskiego) / Barbara Kazimierczyk // Odrodzenie, 1989. – nr 24. – S. 12.
13. Kirchner H. Bronię swego jako samotny... O prozie Leopolda Buczkowskiego / Herman Kirchner // Współczesność. – 1961. – nr 5.
14. Owczarek B. Próba rekonstrukcji poetyki Leopolda Buczkowskiego / Bogdan Owczarek // ...zimą bywa się pisarzem... O Leopoldzie Buczkowskim / red. Sławomir Buryła, Agnieszka Karpowicz, Radosław Sioma. – Kraków : "Universitas", 2008. – 11 – 26 s.
15. Sandauer A. Stanowiska wobec / Artur Sandauer. – Kraków, 1963. – 128 s.
16. Taranienko Z. Rozmowy z pisarzami / Zbigniew Taranienko. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1986. – 515 s.
17. Trziszka Z. Leopold Buczkowski / Zygmunt Trziszka. – Warszawa, 1987. – 180 s.
18. Trziszka Z. O dzienniku Leopolda Buczkowskiego / Zygmunt Trziszka // *Kresy*. – 1997, nr 4. – s. 211-216.
19. Weretiuk O. Wizja Ukrainy we współczesnej powieści polskiej i ukraińskiej : (Leopold Buczkowski, Andrzej Kuśniewicz, Włodzimierz Odojewski, Ułas Samczuk, Iryna Wilde, Roman Andrijaszuk) / Oksana Weretiuk. – Warszawa : Wydaw. Instytutu Literatury Polskiej Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 1998. – 297 s.
20. Довжок Тетяна Володимирівна. Польська повоєнна проза пограниччя: ідентичність, часопростір, катастрофізм: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.03 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2008. – 20 с.

Анотація

Автор статті зосереджується на аналізі проблеми етики воєнного часу у творчості Леопольда Бучковського, який вибудовує свою модель художнього світу навколо поняття «життя – екзистенція». Дослідника цікавить представлений польським письменником механізм зла, викликаного війною, а також засади відтворення світу, сповненого ворожістю, хаосом і анархією.

Ключові слова: *пограниччя, конфліктогенність, етнокультурна модель, антиномія Свій – Інший – Чужий, Креси.*

Анотация

Автор статьи сосредоточивается на анализе проблемы этики воєнного времени в творчестве Леопольда Бучковского, который выстраивает свою модель художественного мира вокруг понятия «жизнь - экзистенция». Исследователя интересует представленный польским писателем механизм зла, вызванного войной.

Ключевые слова: *пограничье, конфликтогенность, этнокультурная модель, антиномия Свой – Другой – Чужой, Кресы.*

Summary

The article focuses on the analysis of ethical problems of war in the works of Leopold Buczkowski who builds his model of art world around the concept of "life - Existence". Researcher interested vision by the Polish writer mechanism of harm caused by war.

Keywords: *borderland, Kresy, ethnical conflicts, ethno-cultural model, the antinomy Another – Stranger.*